

*Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Kırım Hanlığı İlişkileri**

Ottoman-The Crimean Khanate Relations in the Second Half of XVI. Century According to Mühimme Defters

Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ*

ÖZET

Mühimme defterleri, Osmanlı arşivlerinin en önemli defter serilerinden birini oluşturmaktadır. Bu defterlere, Divân-ı Hümayûn toplantılarında görüşülen iç ve dış meselelere ait siyasî, askeri, sosyal ve iktisadî açıdan önemli kararlar kaydedilmekteydi. Bu makalede Mühimme defterlerinde yer alan Kırım Hanlığı ile ilgili hükümler incelenerek, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Kırım Hanlığı arasındaki özellikle siyasî ve ticarî ilişkiler Osmanlı devletinin bakış açısıyla sunulmuş ve bir dönemin tarihine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Osmanlı devleti, Kırım Hanlığı, XVI.yüzyıl, Mühimme defterleri.

ABSTRACT

Mühimme defters constitute one of the most important defter series of the Ottoman Archives. Important decisions in terms of politics, militaristic, social and economical related to domestic and external affairs discussed in Divân-ı Hümayûn meetings used to be recorded to these defters. In this article, by examining judgments that take place in Mühimme defters related to the Crimean Khanate, presents particularly political and commercial relations of Ottoman-Crimean Khanate in the second half of XVI.century from the perspective of Ottoman Empire, and thus contributes to history of a period.

KEY WORDS

Ottoman State, Crimean Khanate, XVI.century, Mühimme defters.

* Bu makale, 22-24 Mayıs 2008 tarihleri arasında Simferopol (Akmeşcit) - Kırım (Ukrayna)'da düzenlenen *Uluslararası II. Türkoloji Kongresi'*nde sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlinde ibarettir.

* Yrd.Doç.Dr.,Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.



Giriş:

Osmanlı defter serileri içerisinde önemli bir yere sahip olan Mühimme defterleri, Divân-ı Hümayûn toplantılarında görüşülen siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî açıdan önemli kararların kaydedildiği defterlerdir¹. Bu defterlerde yer alan kayıtlarda yabancı devletlerle olan münasebetlere dair bilgilere rastlanıldığı gibi Osmanlı devletinin himayesi altında bulunan hükûmet ve beylikler² arasında sayılan Kırım Hanlığı gibi devletlerle ilgili kayıtlara da tesadüf edilmektedir.

Bu minvâlde söz konusu makalede, Osmanlı-Kırım Hanlığı ilişkilerine mühimme defterlerinde yer alan kayıtlar nazarından bakılacaktır. Ancak bu defter serisi, oldukça uzun bir dönemi ihtiva ettiği için çalışmanın muhtevâsı, XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait siyasî ve ticarî ilişkileri içeren hükümlerin genel hatlarıyla değerlendirilmeye alınmasıyla sınırlandırılmıştır.

Siyasî İlişkiler:

Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Türk devletleri arasında önemli bir yere sahip olan Kırım Hanlığı, gerek coğrafi yakınlık, gerekse Osmanlı devletinin himayesinde olması sebebiyle İdil boyunda bulunan diğer Türk kavimlerine oranla Osmanlı tesirine en fazla maruz kalan hanlıktır³.

Osmanlı devleti de coğrafi yakınlık ve stratejik konumu sebebiyle Kırım ile yakından ilgilenmiştir⁴. Zirâ Kırım, Çin'den gelen büyük Asya ticaret yolunun batıdaki son noktalarından biri olması ve Doğu Avrupa'yı Ön Asya ve Akdeniz dünyasıyla birleştiren tabii bir iskele hizmeti görmesi sebebiyle Altınordu İmparatorluğu'na dahil ülkeler içerisinde oldukça önemli bir konuma sahipti⁵. Bölgenin hem Karadeniz üzerinde hakimiyet tesis edilebilmesi, hem de Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerde faal bir politika izlenebilmesi açısından sahip olduğu önem, Kırım hanlığının Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı dev-

¹ Bu defterler hakkında detaylı bilgi için bk. Mübahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *DİA*, Cilt 31, s.520-521.

² Bu hususta bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2, Ankara 1982, s.1-115.

³ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK yay., Ankara 1972, s. 203.

⁴ Osmanlı devletinin Kırım üzerindeki politikası için bk. Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989, s.V.

⁵ Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Bellekten*, Cilt VIII, Sayı 29, 30, 31, 32 (1944), s.191.

letine bağlanma sürecini hızlandırmıştır⁶. Bu dönemde iki taraf arasındaki ilişkilerin yoğunluğunu, Kırım hanlarının Osmanlı padişahlarına göndermiş oldukları mektuplardan da takip etmek mümkündür⁷.

Mühimme kayıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla gittikçe büyük bir tehlike arz etmeye başlayan Rus saldırıları ve yayılmacılığı⁸, bu devrin önemli gelişmelerinden biriydi. Kırım kuvvetleri, bu saldırılara karşı çeşitli akınlar gerçekleştirdikleri hâlde, Çarlık, güney hududunda bir sıra kalelerden oluşan istihkâm sistemi ve yeni ateşli silahlarla bu akınları kırmakta güçlük çekmemektedir. Hattâ Kazaklar, Çerkezler ve Nogaylar vasıtasıyla Kırımlıları kendi yurtlarında dahi vurabilmekteydiler. Özellikle IV.Ivan'ın tahta geçmesi (1547) ile birlikte Rus taarruzları daha da artmış, 1552'de Kazan hanlığının, 1556'da da Astrahan'ın zaptı⁹, Rusların nüfuzunun güney bölgelere kadar inmesine yol açmıştır¹⁰. Bu taarruzlar, Osmanlı devletini bile telaşa düşürmüştür. Öyle ki, Dimitraş adında bir Kazak reisinin 1559 baharında Azak kalesini kuşatması, İstanbul'da büyük bir endişe yaratmıştı¹¹. Zira Azak kalesi, bölgenin en önemli ve en sağlam kalelerinden biriydi¹².

Mühimme kayıtlarından öğrendiğimize göre, İstanbul, bu muhasara üzerine Azak'a mühimmât, asker¹³ ve kalenin muhafazası konusunda sürekli olarak emirler göndermişti¹⁴. İstanbul'un bütün bu endişelerine rağmen ilk çarpışmada Kazak kuvvetleri dağılmış ve Dimitraş, Rus tarafından tekrar on bin kadar

⁶ H. İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım...", s.185.; Kırım'ın Osmanlı devletine tâbiliği meselesi için ayrıca bk. Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, Matba'a-i Ebüzziya, Kostantiniyye (İstanbul) 1307, s.13.; Bedriye Sabit, *Kırımın Osmanlı İmparatorluğuna Eklennesi Meselesi*, Arkadaş matbaası, İstanbul 1934, s.1-29.; M. Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu...*, s.16-20.; Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", *Türkler*, Cilt 8, s.486-487.

⁷ Bu hususta bk. Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940.

⁸ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.489-491.

⁹ Özalp Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasî Durumu*, Atatürk Üniversitesi yay., Sevinç matbaası, Ankara 1973, s.43.

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Başlangıçtan 1917'e Kadar, TTK yay., Ankara 1948, s.155.

¹¹ Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Bellekten*, Sayı 46, Cilt XII (Nisan 1948), s.364.; Bu hususta ayrıca bk. Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.43-44.

¹² Bu hususta ve bölgeye ait diğer kaleler için bk. Martin Bronevskiy, *Kırım*, (Çev. Kemal Ortaylı), Ege Matbaası, Ankara 1970.

¹³ *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, (Özet-Transkripsiyon), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1993, s.42.; Tıpkıbasım, s.33.

¹⁴ *3 Numaralı Mühimme Defteri*, s.43, 123, 128, 139.; Tıpkıbasım, s.34, 105, 109, 118 ; Bu hususta ayrıca bk. Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.44.

asker toplayıp kale üzerine gelmiş, ancak şiddetle püskürtülmüştü¹⁵. Ancak Osmanlı devleti, Kırım Hanı Devlet Giray'dan, her an çıkabilecek saldırılara karşı daima dikkatli olunmasını istemişti¹⁶.

Azak'ta Rus tehlikesi daha sonraki tarihlerde de vuku bulmuş, hattâ Azak sancakbeyine gönderilen H.987/M.1579 tarihli bir hükümde, Ruslara itimat olunmaması, Azak kalesinin ve top yerlerinin tamir edilmesi, balık tutmaya gelen Rusların dahi kontrol altında bulundurulması emredilmişti¹⁷. Esas itibarıyla kayıtlara göz attığımızda Osmanlı devletinin bu dönemde Rusların bir savaş hazırlığı yapmasından daima endişe duyduğunu söyleyebiliriz¹⁸.

Rus tehlikesi, Osmanlı-Kırım Hanlığı ilişkileri açısından önemli bir gelişme olan Astrahan (Ejderhan) seferinin yapılmasına yol açmıştır. Bu sefer, ancak Avusturya ile barış anlaşması yapıncaya (1562) mümkün olmuştur. Seferin yapılmasına sebep olan hadiselerden en önemlisi, özellikle Kafkasya'dan ve Orta Asya'dan gelen Hacıların hacca giderken Astrahan'a uğramalarına Rus Çarı'nın engel olmasıdır¹⁹. Bu gelişmeler bir süre sonra Don ile Volga arasında bir kanal açma fikrinin gündeme gelmesine sebep olmuştur. Plana göre Osmanlılar, Don ile Volga nehirleri üzerinde karşılıklı iki kale yapacaklar ve bunun arasında bir kanal açarak iki nehri birleştireceklerdi. Böylece Karadeniz'den Hazar denizine gemilerle doğrudan erzak ve mühimmât sevk olunabilecek, şark seferleri kolaylaşacak, Şirvan, Karabağ, Gürcistan itaat altına alınacak ve İran'ın en iç bölgelerine kadar inilebilecekti²⁰. Bu gerekçelerle Kırım Hanı I. Devlet Giray'a, ilkba-

¹⁵ H. İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...", s.364.; Ayrıca bk. Feridun Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, Cilt 9, s. 513-514.; Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.44.; Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.490.

¹⁶ *3 Numaralı Mühimme Defteri*, s.429, 464, 465, 466, 553, 554, 630.; Tıpkıbasım, s.326, 354, 355, 356, 423, 424, 489.

¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, Cilt 40, 93 (sayfa)/209 (hüküm)(12 Şaban 987/4 Ekim 1579) (Bu defterler bundan sonra MD olarak kısaltılacaktır).

¹⁸ Bu husustaki hükümler için bk. MD, Cilt 69, 224 /447 (5 Cemaziye'l-âhir 1000/19 Mart 1592).

¹⁹ Hacıların bu husustaki şikayetleri için bk. Kırımı El-Hac Abdulgaffar, *Umdetü't-tevârih*, Matba'a-i Amire, İstanbul 1343, s.111.; *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Cilt I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1998, s.325, 327, 375.; Tıpkıbasım, Cilt I, 667, 671 nolu hükümler.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2723 nolu hüküm.; Astrahan'ın fethedilmesi gerekliliğine dair hükümler için bk. *7 Numaralı Mühimme Defteri* Cilt I, s.374, 403.; Tıpkıbasım, Cilt I, 838 nolu hüküm ve Cilt II, 2722 nolu hüküm.; Ayrıca bk. *Osmanlı Belgelerinde Kazan*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 2005, s.5.; Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.46.; Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.490.

²⁰ H. İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...", s.367-368, 372.; Bu sefer hakkında ayrıca bk. A. N. Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.237-239.; Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt I, Ankara 1992, s.423.; Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.46-51.

harda Astrahan'a bir ordu gönderileceği, Don-Volga arasında bir kanal açılacağı, kendisinin de bu sefer için hazırlanması gerektiği haber verildi²¹.

İncelediğimiz kayıtların büyük bir bölümü bu seferin hazırlıkları ile ilgilidir²². Buna göre Tanrıdağı Yörükleri²³, Naldöken Yörükleri²⁴, Kocacık Yörükleri²⁵, Çingene müsellemleri²⁶, Vize Yörükleri²⁷, Kastamonu, Sinop²⁸, Trabzon²⁹, Kefe kalesinin hisar erlerinin bir kısmı³⁰ ile Çorum³¹, Canik, Amasya³², Köstendil, Silistre ve Niğbolu beylerinin sipahileri³³ bu sefere gitmekle görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Astrahan seferine iştirak edecek beylerin de Nevruz'da Kefe beylerbeyine katılması istenmiştir³⁴.

Bu sefer organizasyonunda sadece asker değil; sefer için gerekli âlet, edavât ve mühimmât da bölgeye gönderilmiştir. Askerlerin temel ihtiyaçlarından biri olan peksimet, Kefe, Soğdak, Taman ve Menkub'dan, her sanattan orducu esnafı Kefe'deki kasabalardan³⁵, iki yüz baş beygir Eflak voyvodasından³⁶, celepler Kefe'den³⁷ istenmiştir. Bölgeye gönderilen ve bu sefer için yaptırılan gemilerin çoğu silah ve savaş malzemesi ile dolu olduğundan zahireler elde mevcut olan başka deniz vasıtaları ile mahalline gönderilmiştir³⁸. Ancak sefer, gerek Kırım Hanı I. Devlet Giray Han'ın (1551-1577) Astrahan ve Kıpçak bozkırında Hanlık

²¹ H. İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...", s.366.

²² Sefer hazırlıkları ile ilgili olarak Peçevî Tarihî'nde dikkate değer bilgiler yer almaktadır. Bu esere göre savaş araç ve gereçleri büyük bir donanma ile Kefe'ye gönderilmiş, ayrıca başta yeniçeriler olmak üzere çok sayıda asker bölgeye intikal ettirilmiştir. Bk. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, Cilt I, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999, s. 447-449.; Bu hususta ayrıca bk. Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.47-49.

²³ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.4.; Tıpkıbasım, Cilt I, 4 nolu hüküm.

²⁴ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.4.; Tıpkıbasım, Cilt I, 6 nolu hüküm.

²⁵ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.4.; Tıpkıbasım, Cilt I, 7 nolu hüküm.

²⁶ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.5.; Tıpkıbasım, Cilt I, 11 nolu hüküm.

²⁷ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.5.; Tıpkıbasım, Cilt I, 10 nolu hüküm.

²⁸ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.8.; Tıpkıbasım, Cilt I, 18 nolu hüküm.

²⁹ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.8.; Tıpkıbasım, Cilt I, 20 nolu hüküm.

³⁰ *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Cilt III, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1999, s.149.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2275 nolu hüküm.

³¹ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.8.; Tıpkıbasım, Cilt I, 21 nolu hüküm.; Cilt III, s.140.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2255 nolu hüküm.

³² *7 Numaralı Mühimme Defteri* Cilt I, s.8.; Tıpkıbasım, Cilt I, 22 nolu hüküm.

³³ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.9.; Tıpkıbasım, Cilt I, 23 nolu hüküm.

³⁴ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt I, s.9.; Tıpkıbasım, Cilt I, 26 nolu hüküm.

³⁵ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Cilt III, s.138.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2252 nolu hüküm.

³⁶ *7 Numaralı Mühimme Defteri* Cilt I, s.9.; Tıpkıbasım, Cilt I, 27 nolu hüküm.

³⁷ *7 Numaralı Mühimme Defteri* Cilt III, s.139.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2254 nolu hüküm.

³⁸ *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)*, (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Cilt III, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1999, s.151.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2280 nolu hüküm.

yerine Osmanlı hakimiyetinin yerleşmesini istememesi³⁹, bu endişeyle ordunun hareket ve intikal aşamasında güçlükler çıkarması⁴⁰ ve gerekse diğer sebepler (yeteneksiz devlet adamları, olumsuz coğrafi şartlar ve hava muhalefeti vb.) yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmış⁴¹.

Tüm bu gelişmelerden bir süre sonra Kırım kuvvetleri, Moskova üzerine 1571'de bir akın gerçekleştirdiler ve şehrin etrafını yaktılar⁴². I. Devlet Giray Han, bu muvaffakiyet üzerine "*taht-algan*" ünvanını aldı⁴³. Ancak Kırım Hanı'nın bu başarısına rağmen Ruslar, Kazan ve Astrahan'ı boşaltmadılar. 1583'de Rusların Kafkasya ve Karadeniz'e doğru genişlemesini durdurmak için mücadele edildiye de bu dönemde zayıflamış olan hanlık, Rusya'ya karşı ancak Osmanlı himayesi sayesinde varlığını koruyabilmiş ve akınlarına devam edebilmiştir⁴⁴.

Kayıtlara göz atıldığında, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-Kırım Hanlığı ilişkileri açısından dikkati çeken bir diğer hususun, bu dönemde büyük bir önem arz eden İran seferinde Kırım kuvvetlerinden istifade edilmesi olduğu görülür⁴⁵. Bilindiği üzere Osmanlı devleti ile İran-Safevi devleti arasındaki rekabet, Osmanlıları, Kafkaslar'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanan sahada uzun ve yıpratıcı savaflara sürüklemiştir. Bu mücadele başlangıçta Doğu-Anadolu

³⁹ Bu hususta bk. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, Cilt I, s.448.; Ayrıca bk. Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *İA*, Cilt 6, s.748.; Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.51.; Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.490.

⁴⁰ Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.490.

⁴¹ Bu hususta bk. Abdullah Gündoğdu, "Türkiye ile Türk Dünyası Arasındaki Münasebetlerin Tarihi Arka Planı", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15 (Mayıs-Haziran 1997), s.298.; Nahide Şimşir, "Osmanlı Devleti ile Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetler", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15 (Mayıs-Haziran 1997), s.304.

⁴² Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1287, s.21.; MD, Cilt 16, 14/26 (17 Cemâziye'l-evvel 979/7 Ekim 1571).; Ayrıca bk. Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.51-52.

⁴³ Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, s.21.; Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.44.; Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.491.

⁴⁴ H. İnalçık, "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, s.423.

⁴⁵ Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi, *Sahâifü'l-Ahbar*, Cilt II, Kahire 1285, s.702.; Kırım hanlarının Osmanlı ordusuna iştirak etmeleri ile ilgili olarak şu bilgi dikkat çekicidir: "*Padişah veya vezir-i azâm sefere gideceği zaman lüzum görmesi halinde sefere çıkmadan birkaç ay önce Kırım Hanı'na nâme-i hümayûn göndererek sefere davet ederdi. Hanlar, sefere davet edilecekleri zaman kendilerine nâme-i hümayûn ile hil'atlerden bir hil'at ile murassa kılıç göndermek kanundu ve aynı zamanda kendisine çizme-baha veya tirkeş-baha ismi altında beş binle onbeş bin arasında altın ve kalgay sultana da daha az miktarda harcırah gönderilirdi*". Bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2, s.30.; Kırım kuvvetleri ilk kez I. Mengli Giray zamanında Osmanlı devleti tarafından düzenlenen büyük çaplı seferlere iştirak etmişler ve Kırım akıncı güçleri seferlerin vazgeçilmez destekçileri arasında yer almışlardır. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Y. Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.487.

yaylası, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın zaferlerinden sonra da Azerbaycan, Gürcistan ve Irak üzerinde devam etmiş, Don-Volga arasında kanal açma teşebbüslerinin de diğer sebeplerinden birisini oluşturmuştur⁴⁶.

Bu dönemde İran ile yapılan mücadele daha sonraki dönemlerde de devam etmiş, gerek Şah Tahmasb'ın ölümü (1576), gerekse Şah II.İsmail'in ölümünden (1577) sonra İran'da baş gösteren kargaşalıklardan Osmanlılar yararlanmak istemişler ve Safevilere karşı muharebeye karar vermişlerdir⁴⁷. İncelediğimiz hükümlerde bu duruma temas eden bazı kayıtlara rastlamak mümkündür. Şöyle ki kayıtlara göre, Tatar Hanı II. Mehmed Giray'a (1577-1584) yazılan nâmenin suretinde İran Şahı İsmail'in (Şah II.İsmail) vefat ettiği ve dolayısıyla İran'da karışıklığın zuhur ettiği ifade edilerek Mustafa ve Sinan Paşaların iki koldan İran'a girecekleri⁴⁸, kendisinin de Tatar askeri ile Demirkapı'dan Şirvan ülkesine hücum etmesi emredilmişti⁴⁹. Kırım Hanı II. Mehmed Giray, bu sefere yüz bin kişilik bir kuvvetle katılmış (1579), Şemahı'ya kadar gitmiş, ancak kışı orada geçirmeyerek oğlu Gazi Giray'ı bırakıp Kırım'a geri dönmüştür. Bu durum, Diyarbekir beylerbeyisi Özdemiroğlu Osman Paşa'yı zor durumda bırakmıştır⁵⁰. II. Mehmed Giray'ın padişahın iznini almadan katıldığı seferi yarıda bırakarak ve yerine bir miktar asker bırakarak Kırım'a dönmesi⁵¹ tepkiyle karşılanmıştır⁵². Kırım Hanı, daha sonraları devam etmekte olan Osmanlı-İran savaş-

⁴⁶ Bk. H. İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...", s.350-351.

⁴⁷ Bu hususta detaylı bilgi için bk. Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *İA*, Cilt VIII, s. 615-616.; Bu dönemde yapılan İran seferleri için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1, Ankara 1983, s.55-68.

⁴⁸ Esas itibarıyla dönemin vezir-i âzamı Sokullu Mehmed Paşa bu sefere taraftar olmamıştır. Gerek onun eski nüfuzunun bu dönemde kalmaması gerekse İran seferinde şöhret kazanmak isteyen ve birbirlerine hasım olan Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa'nın her birinin İran'a karşı açılacak olan bu seferde serdar olmak istemeleri bu süreci hızlandırmış ve iki serdarın sarsaklığı mahzurlu görüldüğünden padişahın iradesiyle Lala Mustafa Paşa, bütün İran seferinin serdarı tayin edilip Gürcistan ve Şirvan'ın fethetmekle görevlendirilmiştir. Bk.İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım I, s.57-58.

⁴⁹ MD, Cilt 32, 59/128 (11 Zi'l-ka'de 985/20 Ocak 1578).; 151/303 (21 Safer 986/29 Nisan 1578).; 162/318 (26 Safer 986/4 Mayıs 1578).; Bu hususta ayrıca bk. Kırımî El-Hac Abdulgaffar, *Umdetü't-tevârih*, s.114.; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, Cilt I, (Haz. Mehmet İpşirli), TTK yay., Ankara 1999, s.123.; Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, s.22.

⁵⁰ İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1, s.60.

⁵¹ Bu hususta bk. Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, s.23.

⁵² İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2, s.2.; Peçevî, eserinde II. Mehmed Giray'ın seferi yarıda bırakarak Kırım'a dönmesinin padişahu öfkelenirdiğini ve bu tavrının onun "mülk ve başının gitmesine" sebep olduğunu ifade etmektedir. Bk. Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, Cilt II, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999, s.60.; Bununla birlikte Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı" adlı çalışmasında, II.Mehmed Giray'ın bu tavrının onun muharebelerde Osmanlı'yı yalnız bıraktığı şeklinde yorumlanamayacağını, Kırım'a dönerken hanlığın askeri gücünün büyük kısmını yine Osmanlı emrine verdiğini ve onun bu dönemde bir di-

larına ikinci kez katılma emri almış, ancak bu seferi de yarıda bırakıp Kırım'a dönmüştür⁵³. II. Mehmed Giray'ın bu tavırları, onun Osmanlı devleti ile ilişkilerinin bozulmasına, hattâ asî olmasına sebep olmuş, sonuçta kalgay olan kardeşi Alp Giray tarafından yakalanarak öldürülmüştür (1584)⁵⁴. Bu durum İstanbul'da uzun yıllar rehin olarak tutulan kardeşi II. İslam Giray'ın (1584-1588) onun yerine geçmesine sebep olmuştur⁵⁵. II. İslam Giray, tahta çıktıktan sonra oğlu Mübarek Giray'a "Nureddin"lik pâyesi verdi⁵⁶. İslam Giray'ın Kırım tahtına geçmesinden sonra Cuma hutbelerinde halife sıfatıyla padişahların isminin önce okunması esası getirildi⁵⁷. Bu durum aynı zamanda hanlığın siyasî açıdan zayıfladığının bir göstergesi olması bakımından dikkate değerdir⁵⁸.

Osmanlılar ile İranlılar arasındaki mücadele 1578'den 1639 Kasr-ı Şirin Barış Antlaşması'na kadar aralıklarla sürmüştür ve uzun süren bu savaşlar, Osmanlı tarihinde büyük buhranlara yol açmıştır⁵⁹.

Kırım, İran seferleri sırasında sadece askeri güç takviyesi bakımından değil, stratejik konumu, özellikle de Kefe ve Azak gibi sefer organizasyonunda önemli bir konuma sahip olan yerler dolayısıyla da büyük bir ehemmiyet arz etmekteydi. Bu yerler, Rumeli'den asker, cephane ve mühimmât sevkîyatında önemli birer üs vazifesi görmüşlerdi. Kefe, eyalet bünyesindeki ekonomik imkânlarını da büyük ölçüde bu seferler için harcamıştı⁶⁰. XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapılan İran seferlerinin hazırlıklarıyla ilgili olarak mühimme defterlerinde çok sayıda hüküm kayıtlıdır⁶¹. Savaş hazırlıkları içerisinde tüfenkçi ve neccâr temi-

ğer tehlike olan Rusya ile hesaplaşmak istediğini ifade etmektedir. Bk. Y. Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.491.

⁵³ Y.Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.491.

⁵⁴ B. Kütükoğlu, "Murad III", s.619.; Mehmed Giray, bu mücadelede başarılı olamayacağını anlayınca Ur taraflarına kaçmak istemiş, ancak başarılı olamayarak kardeşi Alp Giray tarafından yakalanmıştır. Alp Giray: "Hanların yüzü suyun nâmerdlik ile yere döküp Kırım ocağına su kodun hey kaltaban" diyerek Mehmed Giray'ı kemend ile boğmuştur. Bk. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 2, s.3.

⁵⁵ Bu hususta bk. Seyyid Mehmed Rıza, *Es-seb'ü's-seyyâr ft ahbâr-ı mülûki't-Tatar*, Süleymaniye-Ragıp Paşa, No:1016, v.54a.; Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, s.24.; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1, s.60.; Cilt 3, Kısım 2, s.3.; H. İnalçık, "Kırım Hanlığı", s.424.; Giray Saynur Altuğ, "Hanlık Döneminde Kırım", *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, (Ed.Oktay Aslanapa), Yeni Türkiye yay., Ankara 2003, s.85.; N. Şimşir, "Osmanlı Devleti ile Türk Hanlıkları ...", s.305.

⁵⁶ Seyyid Mehmed Rıza, *Es-seb'ü's-seyyâr...*, v.54b.; Ayrıca bk. Y. Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.492.

⁵⁷ Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, s.27.

⁵⁸ Y. Öztürk, "Kırım Hanlığı", s.492.

⁵⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606):Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2009, s.181.

⁶⁰ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000, s.5.

⁶¹ Demürkapuya sefer hazırlıkları için bk. MD, Cilt 47, 6/10 (17 Safer 990/13 Mart 1582); 6/11 (17 Safer 990/13 Mart 1582); 19/49.; 49/124 (13 Reb'ü'l-evvel 990/7 Nisan 1582); 49/125 (13

ni⁶², yeniçeri efradı için iki bin koyun⁶³ ve başka ihtiyaçların (peksimet, celebler⁶⁴, araba yapmasını bilen üstadlar⁶⁵, beygir ve zahire⁶⁶) vurgulanması, İran seferlerinin organizasyonu hakkında fikir vermesi bakımından dikkate değerdir⁶⁷.

Bu dönemin önemli gelişmelerinden bir diğeri de Osmanlı-Lehistan-Kırım Hanlığı ilişkileridir. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla gerek Lehliler gerekse Tatarlar birbirlerinin topraklarına akınlar gerçekleştirmekteydiler. Bazı Leh beyleri, “memleketimizi basan Tatarları kovalıyoruz” diyerek askerleriyle Kırım topraklarına girmiş, Cankirman Kalesini basıp ahalinin hayvanlarını gasp ederek bazı kişileri esir almıştı⁶⁸. Osmanlı devletinin bu konuya yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. İstanbul, Leh Kralı’ndan sınır tecavüzlerini durdurmalarını, Müslüman esirlerin ve malların iade edilmesini ve biriken vergilerin ödenmesini isterken, Tatar Hanı Devlet Giray Han’dan da bu olaylar üzerine galeyana gelen sınırdaki Tatarları zapturapt altında tutarak antlaşma hükümlerine aykırı bir harekette, yani Leh topraklarına herhangi bir saldırıda bulunmamasını istemiştir⁶⁹. Hattâ başka bir hükümde Tatar hanına, vergilerini verdikleri ve ahidnâmeye uydukları sürece Tatarlar tarafından Leh ülkesine saldırıda bulunulmaması kaydedilmiştir⁷⁰. Osmanlı devleti, bu suretle Tatarların bilinçli veya disiplinsiz hareketleri sonucu Lehler üzerine girdiği akınları önlemek için müdahale etmek zorunda kalmıştır⁷¹. Tüm bu gelişmeler, Leh kralını yeniden bir ahidnâme istemeye sevk etmiştir⁷².

Rebî’ü’l-evvel 990/7 Nisan 1582).; 49/126 (13 Rebî’ü’l-evvel 990/7 Nisan 1582).; 50/127(13 Rebî’ü’l-evvel 990/7 Nisan 1582).; MD, Cilt 53, 119/338 (27 Receb 992/ 4 Ağustos 1584).

⁶² MD, Cilt 32, 153/304 (21 Safer 986/29 Nisan 1578).; MD, Cilt 38, 27/89 (3Safer 987/ 1 Nisan 1579).

⁶³ MD, Cilt 32, 160/314 (26 Safer 986/4 Mayıs 1578).

⁶⁴ MD, Cilt 38, 27/87 (3 Safer 987/1 Nisan 1579).

⁶⁵ MD, Cilt 38, 27/88 (3 Safer 987/1 Nisan 1579).

⁶⁶ MD, Cilt 43, 13/24 (18 Rebî’ü’l-evvel 988/3 Mayıs 1580).; MD, Cilt 47, 148/360(17 Cemâziye’l-evvel 990/9 Haziran 1582).

⁶⁷ Seferlerde ordunun iaşesi, nakliyesi, hazinenin durumu ve askerinin vaziyeti önemli bir husustur. Bu hususların XVII. yüzyıl başlarında yapılan şark seferleri açısından bir değerlendirmesi ile ilgili olarak bk. Ömer İşbilir, *XVII.Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora tezi), İstanbul 1997.

⁶⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt III, s.395.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2750 nolu hüküm.

⁶⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt III, s.411, 412.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2770 ve 2771 nolu hükümler.

⁷⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Cilt III, s.397.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2752 nolu hüküm.

⁷¹ Ö. Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım...*, s.45.

⁷² 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt III, s.388.; Tıpkıbasım, Cilt II, 2742 nolu hüküm.

Mühimme defterlerinde yer alan hükümlere göz atıldığında; söz konusu kayıtların bir kısmının Kırım Hanlığı içerisinde vuku bulan taht mücadeleleri ile ilgili olduğu görülür⁷³. Kırım'da taht mücadelelerinin böylesine yoğun yaşanmasının ve ciddi muhalefetlerin artmasının sebebi, Osmanlıların özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında, İran ve Avusturya ile giriştiği uzun savaşlar döneminde (1578-1606) daha önce de ifade ettiğimiz üzere Kırım kuvvetlerine ihtiyaç duyması ve Osmanlı serdarlarının, hanlara kendi maiyetlerinde bulunan bir kumandan gibi davranmalarıydı⁷⁴. Devlet Giray'ın⁷⁵ ölümünden sonra Kırım Hanlığında anlaşmazlıklar daha da artmış ve yer yer iç mücadeleler başlamıştır. Bilhassa bu dönemde Nogay kabilelerinin asi davranışları dikkate değerdir. Tüm bu karışıklıklar, hanlığı âdetâ parçalanma aşamasına getirmiştir. Özellikle de II.Mehmed Giray'ın, kardeşi Alp Giray'ı kalgay⁷⁶ yapması gerekirken mevcut düzeni hiçe sayarak, yerine Saadet Giray'ı kalgay seçmesi, Alp Giray'ın Kıpçak bozkırlarına kaçmasına ve Han'a karşı mücadele etmesine sebep olmuştur. Bu durum diğer Kırım mirzalarının da II.Mehmed Giray'a karşı gelmesine ivme kazandırmıştır⁷⁷. İncelediğimiz kayıtlar, Alp Giray'ın bu kaçışını doğrulamaktadır⁷⁸.

Ticarî İlişkiler:

Mühimme kayıtları, Osmanlı-Kırım Hanlığı ilişkileri hakkında sadece siyasi açıdan bilgiler içermemektedir. Defterlerde yer alan ve özellikle ticarî faaliyetleri içeren hükümler buna delil olarak gösterilebilir. Bu durumun başlıca sebebi, hem ticarî etkinlikler açısından bölgenin oldukça hareketli olması, hem de ticarete metâ olan birçok mal ve eşyanın söz konusu yörede var olmasıdır. Bu coğrafyada özellikle Batı dünyası ve Ön Asya memleketleri ile Kırım limanları arasında geniş bir ticaret yapılmakta, bu limanlarda Uzakdoğu'dan gelen ipek, baharat, Mısır'a sevk edilen köleler, şimal kürkleri, muhtelif deriler, balık, yük-

⁷³ MD, Cilt 47, 65/165 (24 Rebî'ü'l-evvel 990/18 Nisan 1582), 65/166 (24 Rebî'ü'l-evvel 990/18 Nisan 1582).; MD, Cilt 53, 279/805 (6 Rebî'ü'l-âhîr 993/7 Nisan 1585).; MD, Cilt 58, 171/454 (25 Cemâziye'l-âhîr 993/24 Haziran 1585), 172/455(25 Cemâziye'l-âhîr 993/24 Haziran 1585), 172/456 (25 Cemâziye'l-âhîr 993/24 Haziran 1585), 173/457 (25 Cemâziye'l-âhîr 993/24 Haziran 1585), 175/462 (25 Cemâziye'l-âhîr 993/24 Haziran 1585).

⁷⁴ H. İnalçık, "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, s.423.

⁷⁵ Devlet Giray Han hakkında ayrıntılı bilgi için bk. A. N. Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 236.

⁷⁶ Bu unvan hakkında bk. Halim Giray (Han), *Gilbün-i Hânân*, s.11.; Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, s.15-16.

⁷⁷ G. S. Altuğ, "Hanlık Döneminde Kırım", s. 85.

⁷⁸ MD, Cilt 46, 46/92(3 Şaban 989/2 Eylül 1581).; MD, Cilt 42, 25/188 (18 Cemâziye'l-evvel 989/20 Haziran 1581), 25/189 (18 Cemâziye'l-evvel 989/20 Haziran 1581), 121/417 (28 Receb 989/28 Ağustos 1581).

sek kalitede balmumu ve tuz yüklenmekteydi⁷⁹. Elbette bu noktada bölgenin verimli topraklara sahip olmasını da göz ardı etmemek gerekir. Kezâ söz konusu steplerdeki zengin topraklar, bölge halkı tarafından işlenmekte ve buradan elde edilen mahsûl, Kırım'a ve İstanbul'a sevk edilmekteydi. Kırım'dan gelen hububat kesildiği zaman İstanbul'da kıtlık başlamaktaydı⁸⁰.

İncelenen hükümlere göre, İstanbul'a Kırım'dan gemilerle yağ, buğday, arpa, mercimek,⁸¹ gemi kerestesi⁸² ve hattâ sarayın bahçeleri için Kefe lalesi soğanı⁸³ gönderilmekteydi. Bu ürünler içerisinde Kırım'dan en çok yağ istenmiş⁸⁴ ve İstanbul'da yağ sıkıntısı çekilirken bazı kimselerin yağı mahzenlerde saklayarak fiyat arttıktan sonra satmak istediklerine vurgu yapılmıştır⁸⁵. Bu durumun önüne geçmek için de bölgeye sürekli olarak emirler gönderilmiştir⁸⁶.

Bununla birlikte yağ satışında da usulsüzlükler yaşanmaktaydı. Örneğin, Kefe beyi Kasım Bey'e gönderilen bir hükümde, eskiden beri Tatar taifesinin etraftan topladığı sade yağı Kefe'ye getirip orada tüccara sattığı ve dolayısıyla da burada gümrük vergisi alınırken, şimdiki hâlde tüccarın etraftan topladıkları yağları İstanbul'dan başka yerlere götürdükleri, bu yüzden de gümrük vergisi alınmadığı belirtilerek yağların derhal eski uygulamaya uygun olarak toplanması ve satılması emredilmiştir⁸⁷. Sadece İstanbul'a gönderilen malzemelerde değil, Kefe halkına satılan ürünlerde de fiyat artırımına gidilmemesi öngörülmüştür. Kayıtlarda ürünlerin daha önceki narh üzerinden fiyatının belirlenerek satılması istenmiş, bu duruma ister yeniçeri ister sipahi olsun kim muhalefet ederse isimlerinin bildirilip cezalandırılmaları istenmiştir⁸⁸.

Kırım'dan İstanbul'a mal götürüldüğü gibi, İstanbul'dan da Kırım'a malzeme gönderilmekteydi. Nitekim İstanbul muhtesibine gönderilen bir hüküm-

⁷⁹ H. İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım...", s.194-195.; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I (1300-1600), (Çev.Halil Berktaş), İstanbul 2000, s.338.

⁸⁰ H. İnalçık, "Kırım Hanlığı", *İA*, s.752.; H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik...*, Cilt I, s.338.

⁸¹ MD, Cilt 14, 105/144 (12 Rebî'ü'l-evvel 978/14 Ağustos 1570).

⁸² MD, Cilt 22, 92/190 (20 Safer 981/21 Haziran 1573).

⁸³ MD, Cilt 30, 20/52 (23 Muharrem 985/12 Nisan 1577).

⁸⁴ MD, Cilt 14, 1093/1605 (979/1571).; MD, Cilt 31, 264/584 (28 Receb 985/11Ekim 1577).; MD, Cilt 46, 43/87 (3 Şaban 989/2 Eylül 1581).; MD, Cilt 58, 68/202 (17 Cemâziye'l-evvel 993/17 Mayıs 1585).; 203/533 (8 Safer 993/19 Şubat 1585).; MD, Cilt 67, 37/98 (23 Muharrem 999/21 Kasım 1590).; 38/99 (23 Muharrem 999/21 Kasım 1590).

⁸⁵ MD, Cilt 35, 134/340 (5 Cemâziye'l-âhire 986/9 Ağustos 1578).; MD, Cilt 39, 339/664(10 Rebî'ü'l-evvel 988/25 Nisan 1580).; MD, Cilt 52, 381/1031(19 Rebî'ü'l-âhir 992/30 Nisan 1584).

⁸⁶ Bu hususta örnek belgeler için bk. MD, Cilt 35, 59/139 (19 Rebî'ü'l-âhir 986/25 Haziran 1578), 59/141(19 Rebî'ü'l-âhir 986/25 Haziran 1578).

⁸⁷ MD, Cilt 31, 120/289 (15 Cemâziye'l-evvel 985/31 Temmuz 1577).

⁸⁸ MD, Cilt 39, 331/644 (5 Rebî'ü'l-evvel 988/20 Nisan 1580).

de, Kırım Hanı İslam Giray Han'ın kendi kileri için her sene beş yüz kile pirinç, yüz kantar siyah üzüm, elli kantar kızıl üzüm, elli kantar sabun, elli kantar incir istediği ve bu malzemeleri gemisine yükleyip götürmek istediğinde muhtesib ve iskele emînleri tarafından kendisine herhangi bir zorluk çıkarılmaması, ancak bu bahane ile fazla zahire gönderilmesinden de sakınılması istenmiştir⁸⁹.

Anadolu'dan Kefe, Kili ve Akkerman gibi Karadeniz limanlarına büyük miktarda ipek, pamuk, kenevirden mamûl kumaşlar, bunun karşılığında ise buralardan İstanbul'a tarım ve hayvancılık ürünleri gönderilmekteydi⁹⁰ (Bkz.Tablo1).

Yine kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla bazı malzemelerin Kırım'a gönderilmesi yasaktı. Kefe beyine gönderilen bir hükümde, Trabzon, Samsun ve Sinop iskelelerinden tuz, meşin gibi eşyaların Kefe'ye götürülmesinin ve satılmasının yasak olduğu ve Kefe'ye lazım olan eşyayı almak için gönderilen gemicilere mutlaka mühürlü temessük verilmesi istenmiştir⁹¹.

Tablo 1- İncelenen Mühimme Kayıtlarına Göre Kırım'dan ithal edilen ve Kırım'a ihrac edilen ticarî mallar

Kırım'dan ithal edilen mallar	Kırım'a ihrac edilen mallar
yağ	ipek
buğday	pamuk
arpa	kenevir
mercimek	-
gemi kerestesi	-
lale soğanı	-

Sonuç:

Osmanlı devleti, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Kırım Hanlığı ile özellikle siyasî ve askerî sebeplerden dolayı yoğun bir münasebette bulunmuştur. Ancak bu münasebet, sadece siyasî ve askerî sahada yaşanmamış, ticarî faaliyetleri de kapsamıştır. Siyasî açıdan Osmanlı devleti, kendisine tabi olan bu hanlığın id-

⁸⁹ MD, Cilt 55, 143/263 (19 Rebî'ü'l-evvel 993/21 Mart 1585).

⁹⁰ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik...*, Cilt I, s.331.

⁹¹ MD, Cilt 30, 165/387(18 Safer 985/7 Mayıs 1577).

recisini belirleme ve tayin etme kudretini sürekli olarak elinde tutmuş, bölge üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için temkinli olmaya çalışmış, hattâ bu dönemde Kırım için büyük bir tehlike arz etmeye başlayan Rus tehlikesinin de farkına varmıştır.

Kırım Hanlığı'nın stratejik konumu, özellikle de Kefe ve Azak limanlarının, gerek askerî güç gerekse mühimmât sevkiyatı açısından önemli birer üs olması, Osmanlı devletinin şark seferlerini organizasyonunda işini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Bütün bu gelişmeler, Osmanlı devleti ve Kırım Hanlığı arasında XVI. yüzyılın ikinci yarısında yoğun bir münasebetin yaşanmasına yol açmıştır.

©

KAYNAKLAR

1.Arşiv Kaynakları

İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defterleri*, Cilt: 14, 16, 22, 30, 31, 32, 35, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 47, 52, 53, 55, 58, 67, 69.

2. Diğer Kaynaklar ve İncelemeler

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), (Özet-Transkripsiyon), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993.; Tıpkıbasım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Cilt I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1998.; Cilt III, Ankara 1999.; Tıpkıbasım, Cilt I, Ankara 1998.; Cilt II, Ankara 1999.

Altuğ, Giray Saynur; "Hanlık Döneminde Kırım", *Sanat, Tarihi, Edebiyatı ve Musikiyle Kırım*, (Ed.Oktay Aslanapa), Yeni Türkiye yay., Ankara 2003, s.65-122.

Bronevskiy, Martin; *Kırım*, (Çev.Kemal Ortaylı), Ege Matbaası, Ankara 1970.

Cevdet Paşa, *Kırım ve Kafkas Tarihçesi*, Matba'a-i Ebüzziya, Kostantiniyye (İstanbul) 1307.

Emecen, Feridun; "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, Cilt 9, s.501-520.

Gökbilgin, Özalp; *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasî Durumu*, Atatürk Üniversitesi yay., Sevinç matbaası, Ankara 1973.

Gündoğdu, Abdullah; "Türkiye ile Türk Dünyası Arasındaki Münasebetlerin Tarihî Arka Planı", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15 (Mayıs-Haziran 1997), s.295-299.

Halim Giray (Han), *Gülbün-i Hânân*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1287.

İnalçık, Halil; "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt I, Ankara 1992, s.420-434.

İnalçık, Halil; "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, Sayı 46, Cilt XII (Nisan 1948), s.349-402.

İnalçık, Halil; "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Belleten*, Cilt VIII, Sayı 29, 30, 31, 32 (1944), s.185-229.

İnalçık, Halil; *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2009.

İnalçık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I (1300-1600), (Çev.Halil Berktaş), İstanbul 2000.

- İnalçık, Halil; "Kırım Hanlığı", *İA*, Cilt 6, s.746-756.
- İşbilir, Ömer; *XVII.Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora tezi), İstanbul 1997.
- Kırımı El-Hac Abdulgaffar, *Umdetü't-tevârih*, Matba'a-i Amire, İstanbul 1343.
- Kurat, Akdes Nimet; *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, TTK yay., Ankara 1972.
- Kurat, Akdes Nimet; *Rusya Tarihi*, Başlangıçtan 1917'e Kadar, TTK yay., Ankara 1948.
- Kurat, Akdes Nimet; *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940.
- Kütükoğlu, Bekir; "Murad III", *İA*, C.VIII, s. 615-625.
- Kütükoğlu, Mübahat; "Mühimme Defteri", *DİA*, Cilt 31, s.520-521.
- Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi, *Sahâifü'l-Ahbar*, Cilt II, Kahire 1285.
- Osmanlı Belgelerinde Kazan*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 2005.
- Öztürk, Yücel; "Kırım Hanlığı", *Türkler*, Cilt 8, s.480-513.
- Öztürk, Yücel; *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 2000.
- Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, Cilt I-II, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1999.
- Sabit, Bedriye; *Kırımın Osmanlı İmparatorluğuna Eklenmesi Meselesi*, Arkadaş matbaası, İstanbul 1934.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, Cilt I, (Haz. Mehmet İpşirli), TTK yay., Ankara 1999.
- Seyyid Mehmed Rıza, *Es-seb'ü's-seyyâr fî ahbâr-ı mü'lûki't-Tatar*, Süleymaniye-Ragıp Paşa, No:1016.
- Şimşir, Nahide; "Osmanlı Devleti ile Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetler", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15 (Mayıs-Haziran 1997), s.300-308.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, Kısım 1, Ankara 1983.; Cilt 3, Kısım 2, Ankara 1982.
- Ürekli, Muzaffer; *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989.